

3. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения. – М.: Педагогика, 1974. -239 с.
4. Мартиненко І.В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із ЗНМ дошкільного навчання. Дис. ... канд. псих. наук. 19.00.08. – К., 2007. - 196с.
5. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: Монографія: ТОВ «Нора-прінт», 2002. – 309с.
6. Савчук Л.О. Формування комунікативних умінь у дітей шестирічного віку із ЗПР. Дис. на здобут. наук. ступ. канд. пед. наук. К., 2006. - 258с.
7. Соботович Е.Ф. Формирование правильной речи у детей с моторной алалией.: Учеб.пособие. – К.: КГПИ, 1981. – 212 с.
8. Тугова Н.А. Развитие выразительной речи у детей с речевыми нарушениями. // Дефектология. – 1995, №2, с.53-57.

УДК: 376-056.264-053.4:159.923.2

ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ ПЕРЕДДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВОСТЯМИ У РОЗВИТКУ (ФОРМУВАННЯ САМОСТІ НА ОСНОВІ ДИСПОЗИЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ Г.У.ОЛПОРТА)

Тарасун В.В.

доктор педагогічних наук, професор
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

У статті висвітлюються сучасний погляд на формування самосвідомості, і самості зокрема, у дітей з особливостями у розвитку переддошкільного віку.

The modern sight at consciousness and self formation in particular at children with features in development of early age is considered in the article.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, пропріум, пропріотичні функції, стновлення, розвиток.

Key words: personality, consciousness, proprium, propriotychnifeatures stnovlennya, development.

Жоден персонолог не вважає, що особистість – це лише набір не пов'язаних одна з одною рис особистості (диспозицій). Поняття особистості включає в себе єдність, структуру та інтеграцію всіх аспектів індивідуальності, які надають їй своєрідність. Припускається, що для вирішення проблеми розпізнання та опису природи особистості існує необхідний конструкт такого рівня узагальнення, як пропріум, тобто принцип, що організує й об'єднує установки, оцінки, мотиви, відчуття і схильності людини в єдине ціле. У даному випадку мова йде про таку частину суб'єктивного досвіду, як "мое". Різні аспекти розвитку пропріума (з дитинства до зрілості), так звані пропріотичні функції, еволюціонують повільно і в результаті їх остаточної консолідації формується "Я" як об'єкт суб'єктивного пізнання і відчуття.

Самопізнання як здатність до споглядання, аналізу та розуміння себе, тобто здатність до оцінювання самого себе ніби з боку, в дошкільників лише починає функціонувати, оскільки малюку ще важко одночасно сприймати світ і самого себе. Тому судження дитини про себе ґрунтуються переважно не на її власному баченні самої себе, а на оцінках, які вона чує від дорослих. З метою забезпечення становлення самосвідомості дитини дорослі мають допомогти їй навчитися придивлятися до себе, зосереджувати увагу на собі.

Наведені нижче відмінні функції особистості представлені в порядку, який може бути рекомендований для їхнього послідовного формування у малюка (див. табл.).

Таблиця

Стадії розвитку пропріуму

Стадії розвитку пропріуму	Пропріотичні функції (аспекти самості)	Зміст пропріотичних функцій (самості)
1	Тілесна самість	Усвідомлення тілесних відчуттів
2	Самоідентичність	Незмінність і неперервність «Я», незалежно від змін, що відбуваються
3	Самоповага	Гордість за власні досягнення
4	Розширення самості	"Я" починає охоплювати важливі авпекти соціального і фізичного

		оточення
5	Образ себе	В цілях і прагненнях дитини починають відображатися очікування інших, значимих людей
6	Раціональне управління самим собою	Раціональне управління малюка собою як стадія морального і соціального послуху
7	Проприотивне прагнення	Прагнення малюка визначати свої перспективні життєві цілі

Для забезпечення процесу формування самосвідомості у дітей переддошкільного віку з особливостями у розвитку на початковому етапі корекційно-розвивальної роботи нами передбачено впровадження системи завдань (яка може бути значно розширеною), спрямованої на розвиток: -відчуття дитиною свого тіла; -відчуття самоідентичності; -почуття цілісності і безперервності "Я", пов'язане з ім'ям дитини; -почуття самоповаги як почуття гордості; -розширення меж самості дитини, тобто почуття того, що їй належить не тільки її фізичне тіло, але й значимі елементи зовнішнього світу, включаючи людей; -образу себе, уявлення дитини про те, що таке "Я – хороший" і "Я – поганий"; -раціональне управління собою, як стадія морального і соціального послуху, коли малюк навчається раціонально вирішувати свої життєві проблеми; -проприотивне прагнення – прагнення малюка визначати свої перспективні життєві цілі (див.таблицю).

При розробці системи завдань ми також враховували те, що процес формування самосвідомості певною мірою за своїми основними структурними компонентами збігається з такою формою активності (за сферами життєдіяльності), як соціально-моральний розвиток.

За змістом цієї форми активності протягом першого року життя центром уваги дитини є людське обличчя: вона вдивляється в нього, радіє зустрічі з ним, пов'язує з ним відчуття захищеності й комфорту. Малюк упізнає матір, диференціює своїх і чужих, усміхається; криком, голосовими реакціями, мімікою намагається привернути увагу дорослих; розрізняє "можна" і "не можна", "добре" і "погано"; в нього з'являються перші прихильності. Наприкінці першого року життя виникає реакція, схожа на ревнощі, що засвідчує початок формування образу "Я". Крім того, перші прояви ревнощів свідчать про зародження елементарної форми самолюбства як базової якості особистості. Водночас на кінець першого року життя у дитини формується усвідомлення власного тіла, своєї "відокремленості" від інших людей, уміння диференціювати враження від зовнішнього середовища та власного тіла й відчуттів, з'являється інтерес до свого відображення в дзеркалі, уміння дорожити своїм (рідними дорослими, іграшками, речами), проявляються перші бажання ("хочу", "не хочу"), похваллення у відповідь на схвалення. Наприкінці другого на початку третього року життя дитина проявляє інтерес до людей за межами родини, бажає спілкуватися з окремими дітьми та дорослими, вміє попросити про допомогу тоді, коли вона потрібна. В кінці третього року життя у дитини зростає потреба і бажання спілкуватися з окремими дітьми і дорослими, створювати своє особисте середовище, особистий простір.

Отже, для становлення і розвитку самосвідомості дитини раннього віку важливим є формування у неї усвідомлення себе, що складається з її початкових уявлень стосовно себе, здатності певним чином презентувати себе в соціумі, оцінювати себе та свою поведінку. Разом з тим, важливо закласти основи усвідомлення дитиною тих змін, що відбуваються з нею в часі (минулому, теперішньому, майбутньому), у розумінні статевої та вікової належності.

У відповідності до викладеного нами розроблено комплекс завдань, який, на нашу думку, сприятиме інтенсифікації процесу становлення і розвитку особистості дитини раннього віку з особливостями психофізичного розвитку і який творчо налаштований практичний працівник зможе значно доповнити і розширити.

1.Формування у дитини відчуття свого тіла

За допомогою спостереження дорослий може бачити, як у дитини, яка нормально розвивається, приблизно з шести місяців відбувається становлення і розвиток відчуття тіла або іншими словами – примітивне відчуття себе. За її поведінкою стає помітно, що область її вражень про тіло розширюється: дитина вже впізнає свої ступні і може легко знайти великий палець руки.

Формування у дитини схеми тіла. З первинних відчуттів окремих частин тіла, в стані збудження або при необхідності дитина, мабуть, збирає незрілу, але, тим не менш, надійну схему тіла. Хоча існують певні розбіжності щодо способів, якими дитина вивчає себе та інших в перші місяці життя (наприклад, Stern, 1985, стор 101; Sichtenberg, 1987), але в другій половині першого року з'являється спосіб, який називають примітивним "відчуттям себе", пофарбованим переважно в приємні тони, і, головним чином тих, що приносять задоволення.

У цей фон задоволення надзвичайно важливий внесок повинна вносити мати, її якісна емоційна взаємодія з дитиною. З цією метою дорослий (особливо мати) при лагідних взаємодіях (погладуваннях, посмішках, поцілунках, розгляданням пальчиків руки, ноги тощо) забезпечує активній дитині відчуття безпеки. У подальшому це стає фундаментом, на якому дитина вибудовує почуття любові до себе і впевненість у собі. При цьому особливість взаємодій малюка з матір'ю у ранньому дитинстві відбиватиметься пізніше як на становленні

їхніх взаємостосунків, так і на становленні у дитини розуміння себе і самооціни (хорошої, потрібної, найулюбленішої тощо).

Розвиток уміння орієнтуватися у схемі тіла. З дитиною, починаючи з семи місяців, необхідно вправлятися в іграх, які сприяють розвитку її вміння орієнтуватися у власному тілі: «Де наші ручки, волосячко, а де ніжки, очі, носик? Давай погладимо Петрика по голівці. А тепер ти погладь Петрика по голівці» тощо. З цією ж метою дорослий може застосувати гру «Де мій ніс?». Закривши свій ніс долонею, запитує малюка: «А де мій ніс? свій носик. А тепер ти сховай свій носик, рот, очі, вуха» тощо. Одягаючи дитині рукавички чи шкарпетки, дорослому необхідно промовляти: «А де наші пальчики? Куди вони сховалися? Ой, вони в рукавичку сховалися!». Можна прочитати вірш: «Катя рукавичку наділа. Ой, куди вона пальчики діла? Нема пальчиків, зникли. Катя рукавичку зняла. Гляньте, пальчики знайшла! Здрастуй, пальчик! Як живеш?».

У цей же час мати чи хтось з близьких дитині людей починає формувати її увагу до обличчя членів сім'ї: «Де у бабусі ротик, носик? Покажи». Після цього, як правило, дитина починає торкатися різних частин обличчя дорослого, роздивлятися його вираз, адекватно на нього реагувати. У цей же час за допомогою дорослого дитина починає освоювати танцювальні рухи для ручок, ніжок, тулуба: пружинку, бокові переступання, повороти кистей рук, обертання. Виконуючи ці рухи, дитина радіє відчуттю вправності власного тіла.

У 9-12 місяців життя у дитини необхідно підтримувати і надалі розвивати бажання обстежувати поглядом обличчя, зовнішній вигляд, одяг членів родини, показувати на їхні очі, ніс, вуха, волосся. Як результат дитина починає експериментувати з частинами їхнього обличчя, тіла, одягу (обстежує волосся, гладить його, б'є по щоках, щипає, розтягує ніс і вуха, стукає по кінцівках дорослого ногами і руками).

У 13-16 місяців, якщо дитина спроможна самостійно ходити, то необхідно всіляко заохочувати її до того, щоб вона самостійно пила з чашки, ставила кубик на кубик тощо).

В 17-20 місяців у дитини необхідно формувати так звані емоційні мітки предметів разом з відповідними ще не словами-назвами, а звуковими образами назви цих предметів. Для цього дорослий починає заохочувати малюка до називання частин тіла. Показуючи на свою руку (ногу, волосся тощо, а потім – на частини тіла дитини), говорить: «Що це таке? Як називається? А у тебе, що це? Скажи.». Подібну заохочувальну стратегію дій можна застосовувати до всіх частин тіла.

З цією ж метою дитині можна запропонувати великий малюнок із зображенням людини. Вказуючи на частини її тіла, дорослий спочатку говорить: «Це у дяді рука, а це волосся» тощо. Далі, вказуючи на ту чи іншу частину тіла питає: «Що це? Скажи».

Наприкінці третього року життя дитини дорослий пропонує їй предмети: «Це – гребінець (шапочка, зубна щітка, окуляри, шкарпетки, рукавички тощо). Звертаючись до дитини, дорослий каже: «Це – гребінець. Ним розчісуємо волосся. Покажи, що ним потрібно робити? А це – шкарпетки. Їх надягають на ніжки, щоб було тепло. Покажи, як ти одягаєш шкарпетки» тощо. Далі дорослий пропонує: «Скажи, що треба зробити з шапочкою? Куди її треба надіти?» тощо.

Отже, протягом раннього дитинства немовлята починають усвідомлювати ті відчуття, що надходять від м'язів, сухожилів, зв'язок, внутрішніх органів тощо. Повторення цих відчуттів утворюють тілесну самість дитини. В результаті немовлята починають відрізняти себе від інших об'єктів. Тілесна самість, сформована у переддошкільному віці, залишається протягом всього життя опорою для самоусвідомлення дитини.

2. Формування відчуття самоідентичності (розвиток образу Я дитини в ситуації впізнавання себе в дзеркалі; започаткування знань про вікові і статеві відмінності).

Онтогенетично першими об'єктами для Я дитини стають значимі інші – в першу чергу мати. Мати виступає в ролі посередника між дитиною та світом, декодує, розшифровуючи, з одного боку сигнали, що надходять до дитини від середовища, з іншого – сигнали, які йдуть від Я дитини, її власних потреб. За допомогою такої взаємодії дитина виділяє себе з симбіотичної (психосоматичної) єдності з матір'ю і в неї починають формуватися межі її Я: спочатку соматичні, а потім і психічні. З усього інформаційного потоку, що йде від зовнішнього і внутрішнього світу у дитини починає вимальовуватися деяка конфігурація її Я, образ Я, що становить основу для її ідентичності. Параллельно процесу формування образу Я йде формування образу іншого – узагальненого образу людини.

Формування самоідентичності може здійснюватися за допомогою спеціально підібраних завдань.

Формування образу Я в конкретних психічних проявах поведінки дитини перед дзеркалом. Для досягнення цієї мети розвиток образу Я дитини забезпечуємо в іграх, спрямованих на: спостереження і впізнавання дитиною себе в дзеркалі; формування ставлення дитини до свого дзеркального відображення, формування поведінки перед дзеркалом у різних ситуаціях.

Для того, щоб у малюка формувалися першооснови образу я, підведіть його до дзеркала і подивіться, якою буде його поведінка. Якщо у дитини складається позитивне ставлення до себе, це знайде відображення в її поведінці перед дзеркалом. Тому уже наприкінці першого року життя необхідно спонукати дитину до того, щоб

малюк із задоволенням розглядав себе у дзеркалі, посміхався, примружував очі, морщив носик, красувався, розглядав деталі одягу (наприклад, вишивку на кишеньці), грався зі своїм відображенням, а також посміхався відображенню в дзеркалі дорослого.

Враховуючи те, що діти у цьому віці здатні впізнати себе в дзеркальному відображенні, дорослі можуть застосувати завдання, змістом якого передбачено використання дзеркала для корекції дитиною свого зовнішнього вигляду. З цієї метою у неї приблизно з 10 місяців від народження можна формувати поведінку дуже важливу для самовпізнання. Для цього на голову дитині спочатку надівають марлеву пов'язку, під якою над вушком поміщають невелику грудку вати (так, ніби у малюка болить вухо). Пов'язка сильно спотворює зовнішній вигляд дитини, але малюк, як правило, швидко звикає до неї, і вона йому анітрохи не заважає й не турбує його. Коли ж дитину піднести до дзеркала, на її обличчі з'явиться подив, ніби вона побачила зовсім не те, що очікувала, а потім безпомилково точним рухом вона повинна зняти з голови пов'язку.

Зовсім інша картина спостерігатиметься в поведінці дитини, коли близькі дорослі мало цікавляться малюком, зрідка грають і розмовляють з ним, тільки інколи беруть на руки. У деяких родинах, частіше у молодих батьків, дитина стає скоріше об'єктом догляду, ніж повноцінною людиною, особистістю. Внаслідок цього ставлення дитини до себе може бути недостатньо розвинене і не мати яскравого позитивного емоційного забарвлення. Як наслідок, дивлячись на себе в дзеркало, такий малюк зняковіло опускає очі, відвертається, він ніби не знає, чиє там відображення. Іноді власне відображення викликає навіть негативні емоції: настороженість, тривогу, страх. Діти з подібним типом Я не виявляють самовпізнання в іграх зі зміною зовнішнього вигляду, не прагнуть зняти пов'язку. Оскільки близькі дорослі не практикували особистісно-орієнтованого спілкування, не надавали йому особливої значущості, цінності, то й сам малюк недостатньо виділяє себе з навколишнього світу, менш чітко переживає своє Я. Цим і пояснюється відсутність інтересу до свого відображення в дзеркалі, а нерідко і неприйняття його. Практикуючи дбайливе, доброзичливе, шанобливе ставлення до малюка, батьки й інші близькі люди зміцнюють його позитивне самовідчуття, почуття свого Я. Своєю чергою, це дозволяє дитині проявляти більшу особистісну активність, ініціативу, інтерес в освоєнні навколишнього світу.

Формування вміння впізнавати себе на фотографіях. Протягом другого і третього року життя дорослим необхідно забезпечити інтенсивний розвиток у дітей вміння діяти з предметами, що сприяє формуванню у них подальших знань про себе, про свої можливості, здібності. З цієї метою у дитини в цей віковий період необхідно сприяти розвитку таких форм поведінки, що сприяють подальшому розвитку їхньої самосвідомості. Для цього слід навчати дитину впізнавати себе й близьких дорослих на фотографіях. Малюкові неодноразово показувати на фотографіях зображення мами, тата, бабусі, знайомих дорослих, інших дітей, а потім пропонувати: «Покажи, де мама, де дідусь, а де Катруся?». При цьому необхідно, враховуючи, що особливо цікаво для дитини впізнавати себе на фотографіях, де вона зображена в молодшому віці, порівнювати її з собою в даний момент, помічати зміни в її зовнішньому вигляді тощо. Той факт, що дитина починає легко впізнавати себе на фотографіях, яскраво свідчитиме про формування у неї самосвідомості. Крім того, необхідно створювати умови для того, щоб малюки починали систематично використовувати дзеркало для корекції свого зовнішнього вигляду, а також для гри зі своїм відображенням, під час якої вони б розглядали частини одягу, які видно тільки в дзеркалі: малюнок на сукні, шапочку або хустинку на голові тощо.

Формування прихильності. Подальше формування образу Я. Важливим джерелом знань малюка про себе є взаємодія з близькими людьми, під час якої у немовляти поступово починає формуватися прихильність до рідних їй людей, до близького оточення. З метою інтенсифікації цього процесу з перших днів від народження дитини необхідним є обов'язкове емоційне спілкування дорослого з нею, під час якого вона дізнається про себе найзагальніше і важливе: чи потрібна вона чи не потрібна іншим, люблять її чи ні. Для подальшого психічного розвитку дитини дуже важливим є позитивне переживання своєї значущості для близьких людей, оскільки ставлення немовляти до себе відображає ставлення до нього рідних і близьких. Тому батьки мають якомога частіше називати дитину на ім'я і, лагідно, ніжно розмовляючи з нею, ніби авансом наділяти її особистість унікальною значимістю, особливою цінністю. Такий паттерн поведінки культурно обумовлений і передається від покоління до покоління. Саме такі прояви дорослого, адресовані малюкові, сприяють формуванню його позитивного самовідчуття і відчуття самоїдентичності, допомагають визначити свою значущість для інших.

Формування статевої ідентичності. З цієї метою, пропонуючи хлопчикам і дівчаткам різні іграшки, сюжетні ігри відповідно до статево-рольової приналежності і заохочуючи поведінку, що відповідає статі, створюються умови для формування у неї статевої ідентичності. Для цього дорослим необхідно частіше хвалити дівчаток, коли ті вибирають ляльки, допомагають в домашній роботі (прибирання, приготування обіду і т.п.). Схвалювати дії хлопчиків, що граються з машинками, маніпулюють різними предметами, що виявляють і потребують фізичної активності. При цьому необхідно підкреслювати різницю між поведінкою хлопчиків і дівчаток: «Яка Таня старанна, акуратна, як гарно допомагає мамі... Який сильний Миколка, він допоміг мамі нести важку сумку...».

Від півтора до трьох років у дітей формується первинна статева ідентичність. У цей період важливо навчити дитину правильно відносити себе до тієї чи іншої статі, хоча розуміння дітьми статевих відмінностей залишається ще обмеженим. Наприклад, трирічний хлопчик засмучує своїх батьків тим, що збирається, коли виросте, стати мамою. Інша дитина проявляє занепокоєння, побачивши матір у маскарадному чоловічому костюмі. Постійність статі – це розуміння дітьми того, що стать не змінюється з часом, при зміні одягу, роду занять або інших зовнішніх ознак. Однак уранньому віці діти не усвідомлюють ще сталості статі. Маленькі діти часто вважають, що лялька з жіночою фігурою стає хлопчиком, якщо на неї надіти штанці, і навпаки, хлопчик, одягнений у сукню, стає дівчинкою.

Проте при цьому необхідно враховувати те, що анатомічна будова тіла не визначає справжню стать дитини, хоча з цією метою можна використати спеціальні ляльки-пупси, в яких враховані анатомічні особливості будови тіл дівчинки і хлопчика. Повністю сформоване розуміння своєї ролі і статевої приналежності у дитини формується біля п'яти років. Однак вже, починаючи з двох років, дорослим необхідно бути уважними до таких проявів поведінки, коли син грає в дочки-матері, любить ляльки і віддає перевагу грі з дівчатками. Проте це хвилювання може бути безпідставним, а свідчити лише про те, що малюк виросте хорошим сім'янином і буде вмело налагоджувати стосунки з протилежною статтю. Тривогу ж може викликати швидше відсутність у дитини «чоловічих ігор», а також те, що малюк завжди в іграх вибирає роль мами, а не тата. У цьому зв'язку корисною є гра, змістом якої передбачено розрізнення дитиною людей, зображених на фотографіях чи малюнках, за такими ознаками, як: одяг («Ось бачиш, на малюнку дівчатка, вони носять спіднички і бантики, люблять ляльки; хлопчики – граються машинками і пістолетиками, сильні, сміливі» тощо), зачіски (тільки дівчаткам на голівці пов'язують бантики тощо), гра. Як результат, в кінці другого року життя діти повинні правильно вживати слова, що характеризують їхню статеву приналежність.

До трьох років діти не тільки правильно розрізняють стать оточуючих людей, але й досить добре знають, що, залежно від статі, до людини висувають різні вимоги: дівчатка зазвичай граються в ляльки і одягаються як жінки, а хлопчики грають у машинки, кубики або іграшкову зброю.

Таким чином, другий аспект розгортання проприума самоідентичності найбільш очевидний тоді, коли за допомогою мовлення дитина усвідомлює сама себе як постійно важливу особу певної статі.

3. Розширення меж самості дитини. Формування у дитини почуття приналежності їй не тільки її фізичного тіла, але й значимих елементів зовнішнього світу, включаючи людей, доцільно розпочинати у другій половині другого року життя дитини.

Формування почуття власності. У соціальній взаємодії дітей проявляються такі ознаки самосвідомості, як почуття власності. З цією метою дорослому важливо створювати такі ситуації, коли, наприклад, двоє дітей граються в різних кінцях кімнати у присутності своїх матерів чи інших дорослих. Протягом перших 10-15 хвилин дітям надається можливість, граючись, кілька разів підходити і роздивлятися іграшки один одного. Надалі дорослий звертає увагу одного з малюків на іграшку іншого і говорить: «О, яка гарна іграшка у Колі! Яка гарна машинка! А в тебе, Михасику, чому немає такої іграшки?». Як правило, така репліка спонукає до того, що дитина підходить до іншої і відбирає в неї іграшку. Якщо Коля ніяк на це не реагує, то педагог говорить йому: «А де твоя машинка? Чому вона у Михасика?». Зазвичай, після такого спонукання дитина підходить до Михасика, забирає свою іграшку і відносить до себе, до своїх іграшок. Надалі дитина в ситуації, коли в неї спробує хтось узяти її іграшку, відстоюючи її, буде міцно тримати.

Ймовірно, що втрата іграшки породить у дитини думку про те, що іграшка належить їй. Чинячи опір, дитина стверджується в почутті власності, в знаннях про те, що щось, з чим вона діє, може належати їй. Важливо при цьому формувати у дитини також розуміння того, що у неї є своє місце за столом, свій куточок для гри, свої ліжечко, чашка, одяг тощо, а, отже, сприяти розвитку її самосвідомості, уявлення дитини про себе як володаря певних речей, тобто розвивати у дитини почуття власності. Це не прояв жадібності, себелюбства, як іноді інтерпретують таку поведінку малюка дорослі, в зростання його знань про себе. Тому слід виховувати і поважати право дитини на власність.

Одночасно необхідно навчати дитину захищатися з аналогічними правами інших людей. З цією метою можна використати гру, завданням якої є сформувати в малюка вміння відмовляти в чомусь однолітку, не ображаючи при цьому прохача. Дитина і дорослий сідають навпроти один одного. Дитина тримає в руках іграшку. Дорослий, звертаючись до дитини, говорить: «Я зараз буду у тебе просити віддати мені твою машинку, а ти не віддавай її мені. Але не ховай її, не ображай мене, не кричи: не дам, ні. Ти зрозумів? Тоді почнемо гратися. Яка гарна машинка, дай мені її, будь ласка». Якщо дитина мовчить, дорослий, звертаючись до неї, допомагає набором певних фраз: «Скажи, я дам тобі іншу машинку. Хочеш я дам тобі кораблик? Пішли краще погуляємо» тощо.

Водночас у взаємодії із зовнішнім світом для дитини важливо навчитися орієнтуватися в тому, що для її «Я» є корисним, а що – шкідливим, навчитися опиратися негативним впливам, навчитися самостійно зменшувати

ці впливи. Започатковане почуття власності у даному разі сприятиме розвитку здатності дитини до самозбереження і самозахисту.

Протягом другого-третього року життя діти навчаються осягати значення слова «мій». Разом з тим, у них спостерігаються прояви ревності: «Моя мама, моя сестра, мій дід, моя собака» тощо, які, однак, повинні розглядатися як складові частини "Я" малюка.

4.Формування почуття цілісності і безперервності "Я", пов'язане з ім'ям дитини. Ставлення до власного імені - це проекція ставлення до себе самого. Власне ім'я для дитини - це своєрідна психологічна скарбничка, в якій в концентрованому вигляді вміщені всі її уявлення про саму себе. І хоча дворічна дитина не має скільки-небудь цілісного уявлення про власну особистість та ще й сформоване ставлення до неї, однак біля дев'яти місяців дитина вже пам'ятає власне ім'я і повертає голову до того, хто її кличе.

Формування у дитини почуття цілісності Я. Для формування у дитини почуття цілісності її Я, пов'язане з власним ім'ям, позитивне значення має знову ж таки гра перед дзеркалом. Особливо це є важливим у випадках, коли діти в результаті різних порушень втрачають зв'язок зі своїм тілом, а значить, і з частиною своєї особистості. У цьому випадку розвиток розумових здібностей ("розумної" і "соціальної" особистості) виявляється відірваним від розвитку тіла (особистості "тілесної" й "емоційної").

Для встановлення контакту дитини зі своїм тілом, зі своїми емоціями існує безліч вправ, в тому числі, як зазначалося, вправ із дзеркалом. За допомогою дзеркала із застосуванням вправ на розвиток емоційної сфери півтора-дворічна дитина навчається усвідомлювати свої емоції, їх тілесний вираз. З цією метою пропонується повісити недалеко від дитячого столика дзеркало і час від часу, перевдягаючи перед ним дитину, грати з нею в гру "Подивися у дзеркало". Коли дитина почне реагувати на дзеркало і своє відображення в ньому, тоді дорослий, показуючи на її відображення у дзеркалі, називає її ім'я: «Подивися, хто там? Це – Оксанка. Де Оксанка? Покажи». При цьому, якщо хтось з дітей може навіть не подивитися на своє відбиття у дзеркалі і прагне зайнятися чимось іншим, проте рано чи пізно малюк почне проявляти інтерес до свого відображення: спочатку дивуватиметься, потім захоплюватиметься, а в міру того, як ставатиме старше, гра з дзеркалом доставлятиме йому все більше задоволення. І на питання: «Покажи, де Оксанка?» малюк вкаже пальчиком на своє відображення в дзеркалі.

Трирічна маля цікавиться всім, пов'язаним з ним, наприклад, з інтересом реагує на свою тінь, увагу до якої спочатку привертає дорослий: «Ось Оксанка йде по доріжці. На Оксанці вдягнута гарна спідничка, на голові бантик. А по землі за Оксанкою хто це йде? У спідничці, з бантиком на голові? Оксанка? Так, це Оксанка-хмаринка. Так, хто це по землі за Оксанкою йде? Також Оксанка?» і т.п.

Водночас необхідно враховувати те, що в цей період дитина починає інтенсивно використовувати займенник "Я"що забезпечує подальше формування у неї почуття цілісності і безперервності власного "Я". Допомогаючи в цьому, дорослий садовить її навпроти себе і говорить: «Послухай, я – Надійка. А як твоє ім'я? На тобі одягнуте платтячко, фартушок, на голові заплетені кіски. Ти хлопчик чи дівчинка? Як звати дівчинку?»тощо.

Формування інтересу до людей, які носять таке ж ім'я, як у дитини. Ідентифікація з власним ім'ям виражається у дитини в особливому її інтересі до людей, які носять таке ж ім'я. Тому дорослим обов'язково необхідно враховувати і використовувати цю обставину при зустрічі малюка з дитиною-тезкою. У цьому випадку дорослий, звертаючись до дитини, говорить: «Послухай. Цю дівчинку звати Оксанка. А тебе, як звати? Також Оксанка? Ось як! Цю дівчинку звати так само, як і тебе. Оксанка. Скажи, як звати тебе? А дівчинку, як звати? А як звати тебе і цю дівчинку?».

Отже, безперечно, найбільш важливою і відправною точкою для формування почуття цілісності та безперервності «Я» стає власне ім'я дитини. Вивчивши за допомогою дорослих своє ім'я, дитина починає осягати, що вона залишається однією і тією ж людиною, незважаючи на всі зміни, що виникають при різних її взаємодіях із зовнішнім світом.

5.Формування почуття самоповаги (ціннісного ставлення дитини до себе). На сьогодні педагоги відчувають значні труднощі у виборі ефективних стратегій, які сприяли б становленню ціннісного самостварення у дітей та допомагали б знайомити їх зі знаннями про себе. З цього приводу, по-перше, зазначимо, що науковцями виділені характерні ознаки достатньої і низької самоповаги. Більшістю з них самоповага пов'язується з самостійністю дитини, кмітливістю, ретельністю, готовністю самовиразитися в різних справах, вимогливістю в оцінках власного продукту. Про недостатній рівень сформованості самоповаги свідчить: прагнення дитини уникати провідних ролей у грі, гіпертрофована потреба у схваленні, прояви самовпевненості, підвищеної тривожності, образливості, невпевненості в собі. Дитина починає гостро реагувати на все, що стосується самооцінки – критику, глузування, починає віддавати перевагу самотності. Разом з тим, в роботі з малюками дорослим слід також враховувати те, що психологи з'ясували: ті діти, які себе поважають, зростають більше пристосованими до життя, легше переживають важкі хвилини, вірять в себе і в свій успіх.

Формування самоповаги. На першому році життя моменти самоусвідомлення відбуваються через

елементарне самовідчуття: радості від рухів, приємного дотику, зміни тіла в просторі; згодом – захоплення від спілкування з дорослим та від ігор.

Для того, щоб сформувати у дитини самоповагу, перш за все, необхідно сприймати малюка серйозно, поважати його почуття, зважати на його бажання і правильно трактувати ці бажання. Основна вимога при цьому: не порівнювати його з іншими. Це стосується в рівній мірі як негативних порівнянь ("Твій братик це робить краще тебе"), так і позитивних ("Твій малюнок найкрасивіший"). Діти, яких постійно і багато хвалять, зазнають труднощі, намагаючись відповідати образу, що ідеалізується, створеному батьками. Похвала важлива, але і тут треба уникати порівнянь, виключенням є порівняння дитини з нею самою, коли є поліпшення в чомусь ("Сьогодні у тебе це вийшло краще, ніж учора").

Якомога частіше необхідно спонукати малюка ставити перед собою цілі, дивитися, чого він досяг, за який період часу і відмічати його заслуги, хвалити за зусилля: "Нічого, пізніше ми це зробимо! Ти старався, ти – молодець. Давай відпочинемо і спробуємо ще раз". Під час занять з боязким і невпевненим малюком треба бути дуже стриманим і терплячим. Корисно вказувати на успішне проходження проміжних етапів. Тобто, за проявленним зусиллям дитини повинні йти емоційне підкріплення.

Якщо необхідно вказати малюкові на його помилку, робити це треба з повагою. Ефективним прийомом є залучення дитини до справ дорослих, висловлені ними прохання про допомогу, поради з нею. Доручаючи маленькому "помічників" роботу по квартирі, дорослий сприятиме тому, що дитина відчуватиме себе корисною і впевненою в своїх здібностях. При цьому треба враховувати відомий факт про те, що чим меншою є дитина, тим значно більше, допомагаючи дорослому, вона потребує до себе поваги. Важливо також створити для дитини максимальні умови для успішного виконання певного виду діяльності: стільчик у ванні для миття рук, підставка під ноги в туалеті, зручні вішалки для рушників, ящики для іграшок, одяг і взуття, які легко знімати і надягати. Усі ці дрібниці допоможуть сформувати у дитини почуття самоповаги, упевненість, що вона може "усе" зробити самостійно. Наприклад, перелити воду з пляшки з широкою шийкою у вузьку (краще робити це під час купання); зібрати мозаїку або сортувати деталі мозаїки за кольором; ловити рибок на вудку з магнітом тощо. Можна застосувати масу ігор, що вимагають скрупульозності і терпіння, але разом із заняттями на посидючість необхідно обов'язково вводити активні вправи, щоб дитина могла виплеснути енергію, що накопичилася.

У віці дитини двох-трьох років дорослим важливо систематично підтримувати і стимулювати у неї самостійність при виконанні різних завдань. При цьому приймати дитину такою, якою вона є. Якщо у дитини не вистачає терпіння самостійно закінчити справу, просто допоможіть їй з цим впоратися. Головне — не припиняти заняття. Наприклад, дитина робить з пластиліну кульку, але малюк вже втомився і збирається вийти з-за столу. Необхідно його зацікавити і знову пробудити в ньому інтерес: "Як же так! Ти ще не зліпив кульку. Давай закінчимо роботу, а потім ти відпочинеш!". Таким чином, малюк вчиться спочатку з допомогою, а потім і самостійно справлятися з невдачами. При цьому дитина, відчуваючи підтримку, намагатиметься зробити щось краще самостійно і без відчуття провини та страху. Вона повинна знати, що, якщо у неї раптом щось не вийде, її не покарають, на неї не накричать.

Іноді дитині треба показати, що в дорослих і навіть у батьків не все виходить добре. Дітям неймовірно важливо переконалися в тому, що людині властиво помилятися, що ідеальних людей не існує. Фіксувати увагу дитини на помилках не потрібно: треба добитися ефекту результативності так, щоб у дитини з'явилося відчуття, що в неї все виходить, що вона здатна виконати завдання самостійно. Разом з тим, у даному випадку мова йде не про результат як такий, а про той шлях до нього, йдучи по якому дитина може краще зрозуміти себе, апробувати власні сили, пережити радість, смуток, захват.

Вчені стверджують, що коли батьки нанівець зводять прагнення малюка до самостійності при виконанні завдань чи в ігровій діяльності, тоді відчуття самоповаги може бути витіснене у дитини відчуттями сорому і роздратування. Пізніше, у віці чотирьох років, самоповага набуває відтінку узагальнення, що виражається у захопленому вигукі: «Я переміг тебе!», коли дитина виграє в якійсь грі. У рівній мірі і визнання однолітків стає джерелом підвищення самооцінки протягом усього періоду дитинства.

У результаті дитина, в якій успішно здійснюється процес становлення і розвитку самоповаги, спроможна: позитивно ставитися до інших людей (зоровий контакт, звертання про допомогу, прагнення до співпраці; виявлення позитивної самооцінки – намагається вигідно продемонструвати себе, свої вміння, успіхи; вимагає до себе шанобливого, уважного ставлення; або виявляє тільки більш-менш адекватну чітку і впевнену самооцінку); продемонструвати самостійність та ініціативу, гратися відповідно до віку, виражати емоції відповідним способом (впізнає та називає різні емоції, пояснює причину своїх емоцій).

6. Формування образу себе; формування уявлення про те, що таке "Я – хороший" і "Я – поганий".

"Ти поганий" – всього два слова, але для дитини вони дуже значущі, оскільки в нормі у дітей дошкільного віку самооцінка значно завищена. Як наслідок, оцінюючи дії малюка, не потрібно користуватися безособовими оцінками "добре", "погано". Оцінка повинна бути розгорнутою, задавати дитині критерії успіху чи неуспіху в кожній

конкретній справі. Це сприяє становленню її самостійності та незалежності, контролю за власними діями. При цьому мова дорослого повинна бути виразною, максимально адресованою дитині і включати в себе: схвалення, які стосуються особистості дитини (наприклад, хороший, красивий, найулюбленіший тощо); позитивну оцінку її дій (молодець, всю кашку з'їв, як гарно мамі усміхаєшся, як голосно стукаєш брязкальцем тощо); часте називання дитини на ім'я.

Дитина в своєму уявленні – не просто непоганий хлопчик (дівчинка), а саме "хороший". З метою формування і закріплення уявлення про те, що «Я – хороший» можна використати вправу, змістом якої передбачено розташування малюком себе на будь-якій з двохсходинок, наперед сказавши йому, що ось на цій, нижчій, сходинці знаходяться неслухняні, погані дітки, а на вищій – хороші. Цю вправу можна проводити з дитиною декілька разів, закріплюючи у неї почуття того, що вона – хороша. Сформована адекватна самооцінка дитини – це основа розвитку її особистості, особливо з огляду на те, що важко любити когось, не знаючи любові до себе, і важко поважати кого-небудь, не маючи самоповаги. При цьому важливо, щоб в сім'ї були чіткі правила та однакові вимоги до дитини у всіх членів родини. Це закріплюватиме у неї правильне значення слова «хороший», оскільки, маніпулюючи, вона не зможе сказати, що: «Мама погана, тому що не дає цукерочку, а тато хороший, тому що дозволяє їсти цукерочку».

Разом з тим, все ж таки необхідно чітко усвідомлювати і враховувати, що ця форма пропріуму починає активно розвиватися приблизно на п'ятому році життя дитини. Це час, коли дитина починає розуміти, чого від неї чекають батьки, рідні, однолітки, яким вони хочуть її бачити. Саме в цей період, як зазначають вчені, дитина починає чіткіше розуміти різницю між «Я – хороший і я – поганий». Водночас необхідно враховувати те, що в дитинстві, тим більше в ранньому дитинстві, здатність малюка думати про себе (образ себе) в плані того, яким він хоче стати, знаходиться лише в зародковому стані.

Щодо наступних двох стадій формування пропріуму – раціональне управління самим собою і прагнення визначати свої перспективні життєві цілі, – то вважається, що їхнє формування відбувається між шістьма і дванадцятьма роками життя дитини. Саме в цей час дитина починає розуміти, що вона здатна знаходити правильні рішення життєвих проблем і ефективно справлятися з вимогами реальності.

З'являється рефлексивне і формальне мислення, дитина починає думати про сам процес мислення. Але вона ще не довіряє сама собі настільки, щоб бути морально незалежною; швидше вона догматично вважає, що її сім'я, релігія і група ровесників завжди праві. Ця стадія розвитку пропріуму відображає сильний конформізм дитини, її моральну і соціальну слухняність.

З урахуванням сказаного ми водночас вважаємо, що, хоча ці риси особистості починають інтенсивно розвиватися саме в зазначений віковий період, проте вже в ранньому віці необхідно формувати у дитини усвідомлення того, що вона здатна приймати рішення і певною мірою керувати своєю поведінкою. Запропонований нами психолого-педагогічний підхід по формуванню у дитини дорослим може бути значно розширеним.

7. Формування у дитини раціонального управління собою (малюк навчається раціонально вирішувати свої навчально-виховні і життєві проблеми).

Формування регуляції дій. Природно, що у дитини першого року життя вміння регулювати свої дії лише починає складатися. Поки що регуляція дій виражається у здатності однорічного малюка вибрати предмет для ігор, отримати його в руки, використати для досягнення простого результату. При цьому за допомогою простих завдань дорослому важливо навчити дитину результативним діям. Для цього малюку, наприклад, показують пірамідку в зібраному вигляді. Потім дорослий на його очах знімає і знову надягає всі кільця на стержень пірамідки. Свої дії дорослий супроводжує словами: «Була пірамідка, кільця зняли – не має пірамідки. Зараз знову зберемо пірамідку. Будем кільця на стержень надягати. Ось так!» Потім він знову розбирає і збирає пірамідку. І тільки потім пропонує дитині самій здійснити необхідні дії. З цією ж метою важливо навчити дитину ставити кубик на кубик, катати кульки, класти і виймати іграшку з коробки, відкривати різні роз'ємні іграшки, прокочувати іграшки на коліщатах тощо, одержуючи при цьому самостійний результат своїх дій.

Формування у дитини вміння вирішувати свої життєві «проблеми» педагог може здійснити, використовуючи природні життєві ситуації. Наприклад, коли навіть однорічна дитина просить пити, то можна, поставивши перед нею тарілку, чашку і запропонувати: «Дивися, ось чашка, а ось тарілка. Куди Марійці налити водички? В тарілочку? В чашечку? Куди? Покажи».

Вже на початку другого року життя важливо формувати у дитини вміння хоча б деякий час зберігати спрямованість гри (навіть тоді, коли дорослий намагається її відволікти). Звичайно, потрібно, щоб при цьому дитина підпорядковувалася вимогам дорослих. Проте зовсім непогано, якщо в цьому віці у дитини починає зароджуватися бажання закінчити почате (хоча на тривалий час її зусиль поки що не вистачає). Головне, щоб і на початку раннього віку дитина опановувала перші цілеспрямовані дії, зрозуміла зв'язок між ними і досягнутим практичним результатом, виявляла активні спроби домогтися елементарного кінцевого результату, при невдахах

спробах намагалася відновити розпочате, а при вдалих - прагнула до повторення. І, звичайно, вміла радіти своїм першим досягненням. З цією метою найчастіше використовуються завдання-ігри з використанням трудових дій: «Виперемо ляльці платтячко. Випрасуємо ляльці платтячко. Нагодуємо ляльку. Побудуємо хатку для кіці» тощо.

На третьому році життя розвиток мислення дитини дає можливість поступово ускладнювати характер діяльності з метою подальшого формування у неї вміння регулювати свої дії при виконанні завдання. Для цього дітям пропонується, наприклад, не просто нанизати кільця на стержень пірамідки, а формується вміння розташовувати їх в певній послідовності; не просто нагромаджувати кубики, а спочатку побудувати з них гараж для машини (чи башту), а потім – побудувати гараж (чи башту), вибираючи для цього кубики заданого кольору тощо. Як правило, позитивне виконання завдань дитину радує і надихає, а дорослий переконується в тому, що дитина здатна певною мірою управляти собою при вирішенні пред'явленого завдання.

Безумовно, протягом ще не одного року основну увагу малюка буде привертати сам процес діяльності: кидання, нанизування, вкладання, перенесення тощо. Однак дуже важливо, щоб від початку дорослі звертали його увагу на результативність, яка є важливою характеристикою не тільки предметних та ігрових дій дитини, але й уміння зберігати спрямованість гри. У цьому випадку дитину буде цікавити тільки те, як зняти кільця зі стержня, але й що в результаті цього вийде. Цей момент дуже важливий для розвитку самосвідомості дитини.

Подальший розвиток саморегуляції у дитини раннього віку пов'язаний з оволодінням мовою. Мовленнєве спілкування з дорослим дозволяє розвинути і заглибитися його самооцінці. Почне формуватися довільна поведінка, внаслідок чого випадкові дії поступово поступляться місцем цілеспрямованим. Так, трирічна дитина (у порівнянні з дворічною) краще усвідомлює свої бажання, вдаліше вибирає засоби для їх здійснення. Проте часто не обходиться і без втрат. Наприклад, дорослий з подивом помічає, що малюк, якому третій рік, плаче не тільки від болю. Воно вдається з деякого часу до рятівного плачу тоді, коли хоче змусити когось, наприклад, віддати йому іграшку. Це вже новий, соціально забарвлений плач. Він свідчить про підвищення рівня свідомості малюка: він все краще починає розуміти, чого хоче, чому і як цього можна досягнути.

Уміння регулювати свої дії закінчується в ранньому віці тим, що дитина навчається затримувати або хоча б відстрочувати виконання свого бажання заради іншої мети. Наприклад, маля дуже хоче гратися з м'ячем у кімнаті. У даному разі важливо, щоб дорослий нагадав дитині про те, що в кімнаті можна розбити скло у вікні. Таке пояснення-попередження сприятиме тому, що дитина може утриматися від задуманої гри. Природно, вміння дво-трирічної дитини володіти собою поки що є дуже відносним і ще досить довго їй буде не під силу співвідносити свої можливості з вимогами оточуючих, важко самій поставити перед собою мету, знайти способи її досягнення і правильно оцінити зроблене. Але це не означає, що потрібно бездіяльно чекати цього майбутнього. Діяти у цьому напрямі потрібно якомога раніше, не затримуючись при цьому на чисто емоційних контактах з малюком. Вже на другому році життя потрібно сміливіше переходити до спільної діяльності з ним, а біля трьох років – систематично і цілеспрямовано відпрацьовувати її різні види.

Навіть дитина раннього віку ставить перед собою перспективні цілі і повина вміти виявляти певну наполегливість для знаходження шляхів їхнього вирішення. Цьому треба вчити дітей (починаючи з року), використовуючи конкретні дії і прямо називаючи ігрове завдання. Наприклад: «Зараз їж кашку. А тоді підемо гуляти. Підемо гуляти на подвір'я. Візьмемо відерце і лопатку. Будемо гратися в пісочниці. Що будеш робити лопаткою? А хто ще буде гратися в пісочниці?» і т.п.

Спілкуючись, співпрацюючи, дорослий, однак, не повинен «прив'язувати» дитину цілком до своїх оцінок, а потроху надавати можливість самій визначити, що і як у неї вийшло. Звичайно, поки що її оцінка є примітивною, вираженою одним-двома словами, але добре, якщо вона правильна за змістом. Дорослим потрібно подбати про те, щоб навчити дитину трирічного віку вміти достатньо правильно оцінювати елементарний результат своєї діяльності.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що, отже, пропріум (тобто сукупність різних аспектів розвитку самості) не дається дитині від народження, а розвивається, проходячи певні стадії формування. Як результат, завдяки впровадженню в корекційно-розвивальний процес системи завдань, спрямованої на формування пропріотичних функцій, діти повинні:

- протягом першого року життя починати усвідомлювати відчуття, які надходять від м'язів, сухожилів тощо і численні повторювання яких утворюють їхню тілесну самість. Як результат, малюк повинні починати відрізняти себе від інших об'єктів. Тілесна самість у даному разі слугує базою для подальшого формування у них самосвідомості. У кінці першого року життя дитина повинна вміти регулювати свої елементарні дії для досягнення простого результату (наприклад, при виборі предмета для тієї чи іншої діяльності).

- вже на початку другого року життя бути спроможною підпорядковуватися вимогам дорослих і виявляти активні спроби домогтися кінцевого результату в тій чи іншій нескладній діяльності. Протягом другого року життя оволодіти самоідентичністю – другим аспектом пропріуму, — розвиток якої сприяє усвідомленню дитини самої себе як постійно важливої особи. Найбільш значущою точкою формування самоідентичності стає

усвідомлення дитиною свого імені. Проте у даний період самоідентичність не формується остаточно, а безперервно розвивається до тих пір, поки не стабілізується в зрілості;

- протягом третього року життя виконувати самостійно доступні їм види діяльності, внаслідок чого у них формується самоповага. Стан її розвитку залежить від успішного виконання дитиною завдань, насамперед завдань, запропонованих батьками. В результаті після трьох-чотирьохроків життя самоповага, як правило, починає ставати у дитини почуттям змагальності і залежить значною мірою від визнання її досягнень дорослими й однолітками. На протигагу самоповазі під впливом невдач у дитини може сформуватися почуття сорому.

- приблизно біля трьох років інтенсивно розширювати межі самості. Це досягається тим, що дитина започатковує розуміння того, що їй належить не тільки її тіло, але й навколишні предмети. Дитина починає розуміти значення власності, розуміє слово «мій». Трирічна дитина повинна вміти достатньо правильно оцінювати елементарний результат своєї діяльності.

- приблизно в три роки розуміти, що її батьки, педагоги, однолітки хочуть бачити її саме «такою». В цілях і прагненнях дитини мають відображатися очікування інших, значимих людей (розвивається образ себе). Як наслідок, в цьому віці в дитини формується розуміння різниці між «я хороший» і «я поганий». Разом з тим, необхідно враховувати, що в перед дошкільний період образ «Я» у дитини ще не розвинений, оскільки вона ще не розуміє різницю між «я є» і «я повинна бути».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. C. S. Hall, G. Lindsey. Theories of Personality. New York: John Wiley and Sons, 1970
2. Коржова Е. Ю. Психология личности: Типология теоретических моделей. СПб., 2004.
3. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / [Пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002.
4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (Основные положения, исследования и применение). СПб., 1997.

УДК 376.1-053.67: 37.013.42

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН У СУСПІЛЬСТВІ

Татьянчикова І.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Слов'янський державний педагогічний університет

Стаття присвячена проблемі соціалізації учнів з вадами розумового розвитку, визначені її основні тенденції і складові, теоретично обґрунтовано сутність процесу соціалізації з огляду на її місце в системі загальної і спеціальної освіти з урахуванням сучасних соціально-економічних змін у суспільстві.

The Article is dedicated to problem to socializations of pupils with breaches mental developments, are determined its main trends and component, theoretical is motivated essence of the process to socializations with positions of its place in system general and special formation with provision for modern social-economic changes to society.

Статья посвящена проблеме социализации учащихся с нарушениями умственного развития, определены ее основные тенденции и составляющие, теоретически обоснована сущность процесса социализации с позиции ее места в системе общего и специального образования с учетом современных социально-экономических изменений в обществе.

Ключові слова: особистість, соціалізація, депривація, самосвідомість, індивідуалізація.

Key words: the personality, socialization, deprivation, consciousness, personalization.

Ключевые слова: личность, социализация, депривация, самосознание, индивидуализация.

У сучасному житті відбувається багато змін: соціальних, економічних, політичних. Соціально-економічні зміни в нашій державі загострюють актуальність проблеми соціалізації та становлення особистості дитини.

Порушення традиційних для України останніх десятиріч механізмів соціального регулювання і взаємодії, поведінки людей потребує перегляду не лише соціальної політики, але й передусім питань розвитку і формування особистості, її індивідуальності, створення умов, які забезпечать особистісно-орієнтований підхід до розвитку здібностей кожної дитини, що буде сприяти її соціалізації, тобто оптимізації адаптації до нових умов